

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ГЕТЕРОГЕННИМИ ГРУПАМИ УЧНІВ ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S READINESS TO COLLABORATION WITH HETEROGENEOUS GROUPS OF STUDENTS AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL PREPARATION

У статті окреслено проблему готовності майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. Зокрема, проаналізовані психолого-педагогічна література з проблематики готовності майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної діяльності. Автором здійснено аналіз дефініцій «готовність», «педагогічна готовність» та обґрунтовано сутність поняття «готовність до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів». З'ясовано структуру готовності майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. Охарактеризовані складові частини готовності майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів і визначено й обґрунтовано основні критерії та показники.

Ключові слова: майбутні вчителі початкової школи, «готовність», «професійна готовність», «готовність до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів».

В статье рассмотрена проблема готовности будущих учеников начальной школы к педагогическому взаимодействию с гетерогенными группами учащихся. В частности, проанализированы психолого-педагогическая литература по проблематике готовности будущих учителей начальной школы к педагогической деятельности. Автором проведен анализ дефиниций «готовность», «педагогическая готовность» и обоснована сущность понятия «готовность к педагогическому взаимодействию с гетерогенными группами учащихся». Выявлено структуру готовности будущих учителей

начальной школы к педагогическому взаимодействию с гетерогенными группами учащихся. Охарактеризованы составляющие готовности будущих учителей начальной школы к педагогическому взаимодействию с гетерогенными группами учащихся и определены и обоснованы основные критерии и показатели.

Ключевые слова: будущее учителя начальной школы, «готовность», «профессиональная готовность», «готовность к педагогическому взаимодействию с гетерогенными группами учащихся».

The article reveals the problem of future primary school teacher's readiness to collaboration with heterogeneous groups of students in a contemporary educational environment. In particular, the psychological and pedagogical literature on the problems the future primary school teacher's readiness to pedagogical activity is analyzed. The author analyzes the definitions of "readiness", "pedagogical readiness" and substantiates the essence of the concept "readiness for pedagogical interaction with heterogeneous groups of students". The structure the future primary school teacher's readiness to pedagogical interaction with heterogeneous groups has been determined. Characterized components of the readiness of the future primary school teachers to collaboration with heterogeneous groups of students: motivational-value, content-cognitive, operational-communicative and reflexive-evaluation components, and the main criteria and indicators are determined and grounded.

Key words: future primary school teachers, "readiness", "professional readiness", "readiness for pedagogical interaction with heterogeneous groups of students".

УДК 378.011.3-051:373.3

Тугова Т.Б.,
аспірант кафедри педагогіки та методики навчання
Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Прийняття освітньої реформи «Нова українська школа» [3], запровадження інклюзивної освіти висувають нові вимоги та завдання до фахової підготовки майбутніх вчителів початкової школи, що відображені у Національній доктрині розвитку освіти (2012–2021 рр.), Законах України «Про освіту» (2017 р.), [1] «Про вищу освіту» (2014 р.) [2].

У цих нормативних документах [1–3] акцентується на необхідності підготовки компетентного фахівця початкової ланки, зорієнтованого на формування всебічно розвиненої особистості кожного учня, здатного до успішної співпраці з різноманітним учнівською аудиторією, виховання в кожного учня морально-духовних інтересів, якостей, які складають вселюдські цінності. Для ефективності професійної діяльності важливо, щоб майбутній педагог професійно діяв у ситуації невизначеності, демон-

стрував високий рівень толерантності та коректності особистісних і професійних відносин з усіма суб'єктами освітнього процесу в умовах Нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Фундаментальні питання професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів і формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності розглядають О. Абдулліна, А. Алексюк, В. Бондар, Б. Гершунський, С. Гончаренко, К. Дурай-Новакова, М. Євтух, І. Зязюн, З. Левчук, О. Міщенко, О. Матвієнко, В. Сластьонін, В. Щербина та ін.

Розглянувши роботи різних авторів із питань готовності до професійної діяльності, слід зауважити, що єдиного підходу до трактування цього питання немає. У своїх розвідках науковці розкривають проблеми формування готовності до

професійного саморозвитку (О. Пехота), інноваційної професійної діяльності (В. Шубинський), саморегуляції педагогічної діяльності (А. Ліненко). Предметом дослідження були питання структури готовності (Н. Кузьміна); показників готовності до педагогічної діяльності (О. Балл); змістових характеристик поняття готовності (В. Моляко). У наукових дослідженнях значне місце посідає розроблення психологічної концепції готовності, яка розглядається як установка (Д. Узнадзе), психічний стан (Л. Кандибович), комплекс здібностей (Г. Балл).

Проведений аналіз наукових джерел засвідчує значну увагу науковців до проблеми готовності найрізноманітніших аспектів педагогічної діяльності, але *увага до формування у студентів готовності до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів не стало предметом жодної наукової розвідки*. Зокрема, не розроблена структура готовності до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів у професійній підготовці майбутніх вчителів початкової школи.

Отже, недостатня теоретична розробленість і практична значимість окресленої проблеми визначають її актуальність.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, ми визначили мету та завдання статті – дати визначення дефініціям «готовність», «професійна готовність» і визначити сутність поняття «готовності майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів» та охарактеризувати складові частини готовності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до мети та завдання статті постає потреба у розгляді означеної проблеми, а саме визначенні базових понять: «готовність» і «професійна готовність». Результатом професійної підготовки є готовність. Готовність людини до діяльності стала об'єктом дослідження з кінця XIX ст. й дотепер.

Проблемою готовності до педагогічної діяльності займався не одне покоління науковців. Про це засвідчують перші фундаментальні дослідження Д. Узнадзе та колективу грузинських учених-психологів. Вони дали визначення поняття «готовність суб'єкта до дії» й умов її виникнення. Вчені зробили висновок, що «за наявності будь-якої потреби і ситуації її задоволення у суб'єкта виникає специфічний стан, який можна характеризувати як готовність, як установку його до здійснення певної діяльності, спрямованої на задоволення його актуальної потреби» [10].

Згодом поняття готовності стало з'являтися в науковій літературі на початку XX ст. у зв'язку з потребою моделювання активності особистості в різних сферах життєдіяльності. У цей час науковці, насамперед, вчені-психологи (В. Томас, Ф. Знанецький, Г. Олпорт, Д. Кац, Г. Сміт) розглядали готовність як феномен соціально-ціннісної

резистентності людини до зовнішніх і внутрішніх впливів навколишнього середовища в межах регуляції й саморегуляції поведінки людини.

У другій половині XX ст. проблема готовності стала предметом розгляду у вітчизняній педагогічній науці і була представлена, насамперед, працями Г. Костюка, Н. Кузьміної, О.М. Отич, В. Слассьоніна, А. Щербакова та ін.

Сьогодні існують різні підходи до визначення поняття «готовність». О.М. Отич зазначає, що готовність є результатом і показником якості підготовки і реалізується та перевіряється у діяльності [11]. Найчастіше термін «готовність» тлумачать як певну здатність до здійснення діяльності.

Зокрема, у словнику із психології готовність визначається як «стан підготовленості, у якому організм налаштований на дію чи реакцію» [4].

У психолого-педагогічних працях готовність до педагогічної діяльності розглядається з різних позицій. Так, О. Пехота визначає готовність як складно структуроване утворення, що забезпечує необхідні внутрішні умови задля успішного професійного саморозвитку майбутнього вчителя.

На думку А. Ліненко, готовність – це «цілісне утворення, яке характеризує емоційно-когнітивну і вольову мобілізаційність суб'єкта в момент його долучення до діяльності певного спрямування» [6, с. 56]. В. Моляко зауважує, що готовність – це складне особистісне утворення, багаторівневе та багатопланова система якостей і властивостей особистості, які у своїй сукупності дозволяють певному суб'єкту ефективно виконувати конкретну діяльність [8].

З позиції С. Литвиненко, «готовність до педагогічної діяльності становить інтегральне багаторівневе динамічне особистісне утворення, котре є результатом професійно-педагогічної підготовки» [7, с. 16].

В. Крутецький розглядає «готовність» як синтез якостей особистості, які визначають її придатність до діяльності. Отже, за великої кількості характеристик поняття «готовність» його розуміння залежить від основних теоретичних підходів, що взаємодоповнюють один одного.

Результати аналізу літератури дозволяють стверджувати, що вчені по-різному визначають і структуру професійної готовності фахівця: одні з них компонентами готовності називають ставлення особистості до діяльності (Н. Горбач, Н. Кичук, А. Ліненко); інші виокремлюють такі складники, як мотиваційний, змістовий, процесуальний, організаторський (Н. Кузьміна, Л. Спірін, В. Слассьонін, О. Щербаков та ін.); мотиваційний, когнітивний, емоційно-вольовий компоненти (В. Моляко, О. Тихомиров).

Готовність визначається науковцями як цілісне стійке особистісне утворення (І. Вужина, А. Ліненко, Г. Троцко), інтегральне багаторівневе

динамічне особистісне утворення (С. Литвиненко), інтегративна якість особистості (І. Гавриш), цілісна система стійких інтегративних особистісних утворень (Т. Жаровцева) тощо.

Узагальнюючи підходи вчених до понять «готовність» і «професійна готовність» у науковій літературі, слід зауважити, що важливим її ключовим компонентом є сформоване ставлення особистості до майбутньої професії та прагнення до самореалізації в ній знань, умінь, навичок і мотивації на здобуття необхідного педагогічного досвіду, що засвідчуватиме компетентність і професіоналізм фахівця у професійній діяльності.

Урахувавши думки дослідників щодо готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності В. Бондаря, І. Зязюна, Л. Кадченко, О. Киричука, Л. Кондрашової, О. Семенов, В. Стасюка та ін., вважаємо, що **готовність майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів** є цілісним стійким особистісним утворенням, яке має ряд позитивних якостей: забезпечує високу результативність співпраці педагога з гетерогенними групами учнів, що включає в себе професійно-моральні погляди, цінності та переконання; професійну спрямованість психічних процесів, налаштованість на співпрацю; професійну компетентність і толерантність, що охоплює знання, уміння, навички, досвід з організації педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів та установку на прийняття та розуміння гетерогенності в освітньому процесі; здатність долати труднощі у співпраці з гетерогенними групами учнів, прогнозувати їх та попереджати; професійно самовдосконалюватися.

Отже, ґрунтуючись на вищевикладеному, можна визначити, що **готовність майбутнього вчителя початкових класів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів** нами розглядається як стійка інтегрована ознака особистості майбутнього педагога, сутністю якої є толерантна складова частина, емоційна мобільність і комунікативна вправність у співпраці з гетерогенними групами учнів.

Оптимальне розв'язання проблеми ефективного формування компетентного майбутнього педагога, здатного до успішної співпраці з гетерогенними групами учнів залежить від знання *структури моделі готовності* до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів. Відтак є потреба здійснити аналіз досліджень щодо професійної структури готовності фахівців взагалі та вчителя зокрема.

Сучасні дослідники професійної підготовки майбутнього вчителя звертають увагу на структуру готовності до педагогічної діяльності. Так, український педагог О. Коберник виділяє структурні компоненти готовності до педагогічної діяль-

ності: мотиваційний, когнітивний (інтеграція психологічних, педагогічних і технологічних знань) та операційний (уміння й досвід, набуті під час опанування змісту психолого-педагогічних, фахових дисциплін, педагогічних практик).

Власну позицію з цього питання висловив В. Сластьонін [9, с. 79–84], який вважав, що готовність до педагогічної діяльності учителя визначається низкою властивостей і характеристик: *психологічна готовність* – сформованість певного ступеня спрямованості на професійну діяльність; *науково-методична готовність* – передбачає володіння повним обсягом суспільно-політичних і спеціальних знань, необхідних для професійної діяльності; *практична готовність* – психофізіологічна готовність наявність відповідних передумов для професійної діяльності й володіння певною спеціальністю професійно значущих якостей особистості; *фізична готовність* – відповідність стану здоров'я та фізичного розвитку вимогам професійної діяльності й професійної працездатності.

На переконання науковця Л. Кондрашової, головним у готовності педагога до педагогічної діяльності є морально-психологічний аспект, який сам по собі є «складним особистісним утворенням, що зумовлює стійке бажання займатися педагогічною працею, готовністю діяти в педагогічних ситуаціях відповідно до ідейно-моральних і професійних принципів, ініціативно, самостійно й наполегливо підходити до вирішення навчально-виховних завдань, творчо використовувати професійні знання, уміння, установки як регулятор професійної поведінки». У змісті готовності дослідниця виділяє такі компоненти: мотиваційний, морально-орієнтаційний, пізнавально-операційний, емоційно-вольовий, психофізіологічний, оцінний [5, с. 8].

Проведений аналіз наукової літератури та завдання дослідження дозволили нам виділити такі компоненти готовності майбутніх вчителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів: мотиваційно-ціннісний, змістовно-когнітивний, операційно-комунікативний і рефлексивно-оцінювальний компоненти.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності студентів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів визначається у сформованості мотивації майбутнього педагога до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, потреба та бажання здобуття необхідних знань, умінь і навичок задля успішної педагогічної взаємодії, ціннісним ставленням до кожного учасника навчально-виховного процесу, а також толерантною спрямованістю особистості педагога.

Наступним компонентом, який ми вирізняємо в структурі готовності майбутніх педагогів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів, – **змістовно-когнітивний компонент**, до складу якого включено володіння студентами знаннями

Критерії та показники готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Компоненти	Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісний	Наявність мотивів, потреб, інтересів, що спонукають майбутнього педагога цілеспрямовано здобувати знання, уміння та навички співпраці з гетерогенними групами учнів.	Стійка мотивація й орієнтація на гуманістичні цінності у співпраці; зацікавленість у результативності педагогічної взаємодії; орієнтація на толерантну співпрацю, прагнення до самовдосконалення та самореалізації.
Змістовно-когнітивний	Когнітивний: набуття знань у галузі педагогіки багатоманіття.	Повнота, змістовність, цілісність, глибина, системність психолого-педагогічних знань у галузі педагогіки багатоманіття.
Операційно-комунікативний	Якість оволодіння педагогічних умінь у сфері комунікації з гетерогенними групами учнів.	Комплексність, системність, гнучкість, толерантність комунікативних умінь і навичок у співпраці.
Рефлексивно-оцінювальний	Здатність до педагогічної рефлексії й адекватну самооцінку в процесі педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.	Рефлексія, ясність, адекватність, надситуативність умінь і навичок самоаналізу, саморегуляції та самоконтролю.

в галузі педагогіки багатоманіття: знання сутності понять «гетерогенність» та «інклюзія» в освітньому процесі та їх відмінність; знання критеріїв багатоманіття та типології гетерогенних груп учнів; знання закономірностей і принципів педагогіки багатоманіття; знання педагогіки толерантності у гетерогенному освітньому середовищі; знання педагогіки співпраці з гетерогенними групами учнів.

Змістовно-когнітивний компонент передбачає визначення результатів ефективності та якості засвоєних студентами знань про гетерогенність та інклюзію, а саме: знання основ педагогіки багатоманіття; чітке розуміння поняття «особливі освітні потреби»; володіння глибокими знаннями психолого-фізіологічних особливостей гетерогенних груп учнів, що забезпечують змістовну комунікацію та толерантне ставлення до учнів з особливими освітніми потребами; володіння розвинутим полівимірним мисленням, що допомагає у розв'язанні педагогічних ситуацій і запобіганню конфліктності в учнівській аудиторії; ґрунтовні знання форм, методів і педагогічних технологій педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

Об'єктивно зумовлено, що в структурі готовності майбутніх педагогів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів важливе місце посідає **операційно-комунікативний компонент**, складовими частинами якого вважаємо уміння, набуті студентами у процесі теоретичної та практичної підготовки під час опанування знань в галузі педагогіки багатоманіття, самостійної діяльності у період педагогічних практик:

– уміння налагоджувати співпрацю та партнерство з учнем і класом;

– уміння правильно та результативно підбирати мовленнєві засоби, стиль педагогічного спілкування з усіма учасниками освітнього процесу заради результативної спільної роботи;

– уміння слухати, сприймати та зрозуміло відтворювати інформацію відповідно рівня сприйняття учнів, які мають особливі освітні потреби;

– уміння толерантно спілкуватися з гетерогенними групами учнів;

– здатність визначати стратегію спілкування, добирати аргументи в процесі співпраці;

– здатність налагоджувати продуктивні різновекторні толерантні зв'язки.

Рефлексійно-оцінювальний компонент визначається ступенем сформованості у студентів умінь рефлексувати й оцінювати навчально-виховний процес у психолого-педагогічних аспектах з урахуванням реалізації індивідуального і диференційованого підходів; регулярно та свідомо здійснювати рефлексію власної професійної діяльності; професійно оцінювати педагогічні ситуації; проводити коригування власної діяльності; мислити полівимірно (критично, рефлексивно, системно, прогностично та творчо) у співпраці з гетерогенними групами учнів.

Готовність майбутніх учителів початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів було визначено за такими узагальненими показниками (табл. 1):

Висновки. Відповідно до мети і завдань нашого дослідження, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури було уточнено сутність поняття «готовність майбутнього вчителя початкової школи до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів». Охарактеризовані складові

частини готовності вчителів початкових класів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів і визначено й обґрунтовано основні критерії та показники.

Подальші розвідки будуть орієнтовані на визначення рівнів, які характеризують сформованість основних компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до педагогічної взаємодії з гетерогенними групами учнів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» URL: Режим доступу: <https://zakon.Rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII «Про вищу освіту» (із змінами і доповненнями). URL: <http://sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/65715.html>.
3. Реформа «Нова українська школа». URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
4. Ребер А. Большой толковый психологический словарь. Т. 1 / пер. с англ. Москва : Вече, АСТ, 2000. 364 с.
5. Кондрашова Л.В. Методика подготовки будущего учителя к педагогическому взаимодействию с учащимися. Москва : Прометей МГПИ им. Ленина, 1998. 160 с.
6. Линенко А.Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности : дис. ... док. пед. наук : 13.00.01, 13.00.04. Киев, 1996. 378 с.
7. Литвиненко С.А. Теоретико-методологические основы подготовки будущих учителей начальных классов до социально-педагогической деятельности : автореф. дис. ... док. пед. наук. Київ, 2005. 40 с.
8. Моляко В.О. Психологическая готовность к творческой работе. Київ : Знання, 1989. 256 с.
9. Слестёнин В.А. Мищенко А.И. Профессионально-педагогическая подготовка современного учителя. *Советская педагогика*. 1991. № 10. С. 79–84.
10. Узнадзе Д.Н. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси, 1961. 351 с.
11. Отич О.М. Підготовка вчителя початкових класів до виховної роботи в школі (на матеріалі пісенного фольклору) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 1997. 194 с.